

„Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums”

PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS

Izpildītājs: Baltic Institute of Social Sciences

2020. gads

Pētījuma mērķis un tvērums

Personu ar invaliditāti skaits Latvijā arvien pieaug, kas ir saistīts ne tikai ar sabiedrības veselības rādītājiem, diagnostikas pakalpojumu attīstību, bet arī ar sabiedrības novecošanās tendencēm un sociālā atbalsta pieejamības izmaiņām. 2019. gada decembrī valstī kopumā bija **196 159 personas ar invaliditāti, kas ir 10,3% no Latvijas iedzīvotāju kopskaita, no tām 8 330 bērni**. Salīdzinot ar 2014. gadu, tas ir palielinājies par 16,6% (bērnu skaits par 1,3%).¹ 2019. gadā no visām personām ar invaliditāti 14,3% bija ar I invaliditātes grupu, 46,1% - II invaliditātes grupu, 40,3% - III invaliditātes grupu.

2010. gada 1. martā Latvija ratificēja Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija), kurā ietvertie principi nosaka ne vien Eiropas Savienības, bet arī nacionālā līmeņa invaliditātes politikas mērķus, uzdevumus un sasniedzamos rezultātus. Lai īstenotu ANO Konvenciju, tika izstrādātas un pieņemtas ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam (turpmāk – Pamatnostādnes). 2017. gada oktobrī ANO Komiteja sniedza rekomendācijas (turpmāk – ANO Rekomendācijas) Latvijai par ANO Konvencijas turpmāko ieviešanu.

Pētījuma **mērķis** bija izvērtēt ANO Konvencijas ieviešanas progresu, sniedzot pārskatu par valsts īstenoto politikas pasākumu ietekmi uz personu ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesību un iespēju īstenošanu un identificēt **nepieciešamās** turpmākās darbības efektīvas un ilgtspējīgas invaliditātes politikas attīstībai. Tā **uzdevumi** paredzēja, pirmkārt, analizēt Pamatnostādnēs izvirzīto mērķu un plānoto rezultātu sasniegšanas pakāpi no 01.01.2014. līdz 31.12.2019., otrkārt, novērtēt ANO Rekomendāciju ieviešanas progresu par laika periodu no 01.09.2017. līdz 31.12.2019., treškārt, sniegt pētījuma rezultātos balstītus ieteikumus turpmākās personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas attīstīšanai.

Pētījumā tika izmantotas šādas **metodes un datu avoti**:

- ✓ Dokumentu – politikas plānošanas dokumentu, normatīvā regulējuma, iepriekš veikto pētījumu u.c. informācijas avotu – analīze
- ✓ Statistikas un sekundāro datu analīze
- ✓ Sabiedriskās domas aptauja (06.03.-17.03.2020., aptaujāti 1127 Latvijas iedzīvotāji)

¹ Avots: VDEĀVK gada pārskats par 2014. gadu, VDEĀVK nepublicēti statistikas dati par 2019. gadu pēc pieprasījuma, CSP ikgadējie dati par iedzīvotāju skaitu valstī.

- ✓ Personu ar invaliditāti un to likumisko pārstāvju aptauja (04.03.-15.05.2020., aptaujātas 538 personas)
- ✓ Fokusa grupu diskusijas ar personu ar invaliditāti politikas plānošanā un īstenošanā iesaistītajām pusēm (ekspertiem); 5 diskusijas, 49 dalībnieki, 13.05.-19.05.2020.
- ✓ Ekspertu intervijas (t.sk. grupu intervijas), 17 dalībnieki, 13.05.-29.05.2020.

Pētījuma kopsavilkumā ir iekļauti galvenie rezultāti, secinājumi, aktuālās problēmas un ieteikumi to risinājumiem atbilstoši Pamatnostādņu rīcības virzieniem: izglītība, darbs un nodarbinātība, sociālā aizsardzība un sabiedrības izpratne.

Izglītība

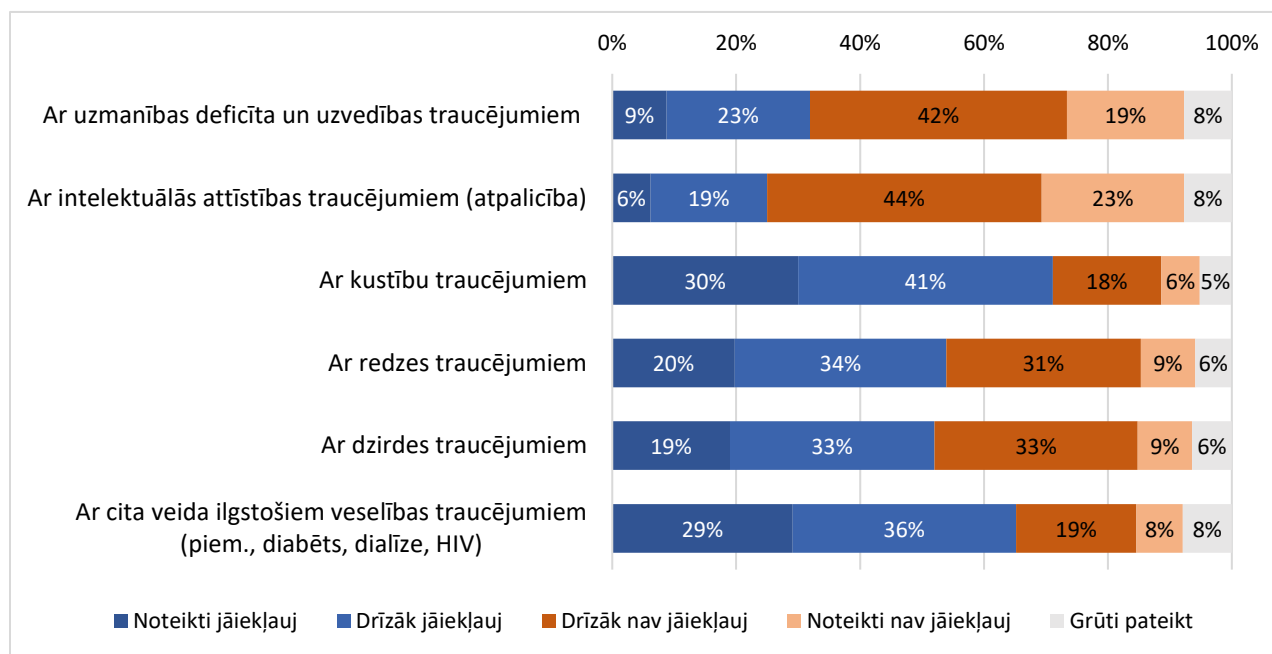

Pamatnostādņu rīcības virziena “Izglītība” mērķis ir nodrošināt bērniem ar speciālām vajadzībām kvalitatīvu un konkurētspējīgu pamatzglītību un vidējo izglītību, veicinot bērnu ar speciālām vajadzībām iekļaušanos visās izglītības pakāpēs un veidos, atbilstoši viņu spējām.

2019./ 2020.m.g. sākumā **56,2% izglītojamo ar speciālām vajadzībām mācījās vispārīzglītojošās izglītības iestādēs**, no tiem, 20,7% mācījās vispārējās izglītības un 35,5% - speciālās izglītības programmās.

No 2020. gada 1. septembra speciālās pamatzglītības programmas izglītojamiem ar speciālām vajadzībām Latvijā tiek īstenotas vispārīzglītojošo skolu speciālo klašu vai grupu veidā. Normatīvā regulējuma līmenī ir izstrādāta kārtība, kā izglītības iestādes organizē darbu ar bērniem ar speciālām vajadzībām, kā arī noteikts atbalsta pasākumu kopums bērniem ar speciālām vajadzībām, lai sekmētu viņu iekļaušanos vispārējās izglītības iestādēs.

Sabiedrības attieksme pret bērnu ar invaliditāti iekļaušanu vispārējā izglītībā atkarībā traucējuma veida (%)

Avots: sabiedriskās domas aptauja, 2020.gada marts, N=1227

Pētījumā secināts, ka Latvijai ir piemērota **kombinētā pieeja iekļaujošas izglītības īstenošanā**: bērni ar smagu invaliditāti iegūst izglītību speciālajās izglītības iestādēs, bērni ar vieglāku invaliditāti – vispārējās izglītības iestādēs.

Problēmas

- ✓ Nepietiekami savlaicīga traucējumu konstatēšana un interence vispārējās izglītības visās pakāpēs, jo īpaši pirmsskolas izglītības pakāpē.
- ✓ Daļas bērnu ar speciālām vajadzībām vecāku nepietiekamā izpratne par bērnu izglītības vajadzībām un vājā līdzdalība bērnu izglītības procesā.
- ✓ Nepietiekama pedagogu kompetence darbam ar bērniem un jauniešiem ar speciālām vajadzībām.
- ✓ Nepietiekama atbalsta personāla pieejamība bērniem ar speciālām vajadzībām.
- ✓ Nepietiekams materiāli tehniskais, metodiskais un mācību līdzekļu nodrošinājums izglītības iestādēs.
- ✓ Nepietiekami tiek izmantoti attīstības centru atbalsta pakalpojumi vispārējās izglītības iegūšanas pakāpē.

Ieteikumi

- ✓ Attīstīt pedagoģiskās diagnostikas kompetenci pedagogiem un atbalsta personālam.
- ✓ Organizēt profesionālās tālākizglītības pasākumus pedagogiem par bērniem ar speciālām vajadzībām, aptverot visus traucējumu un speciālo vajadzību veidus.
- ✓ Pārraudzīt līdz šim izstrādāto atbalsta mehānismu īstenošanu izglītības iestādēs.
- ✓ Īstenot pasākumus vecāku izglītošanai par bērnu speciālajām vajadzībām un vecāku lomu iekļaujošas izglītības īstenošanā.
- ✓ Sniegt psiholoģisko un metodisko atbalstu bērnu ar speciālām vajadzībām vecākiem.
- ✓ Popularizēt attīstības centru pakalpojumus vispārējās izglītības iegūšanas pakāpē.

Nodarbinātība

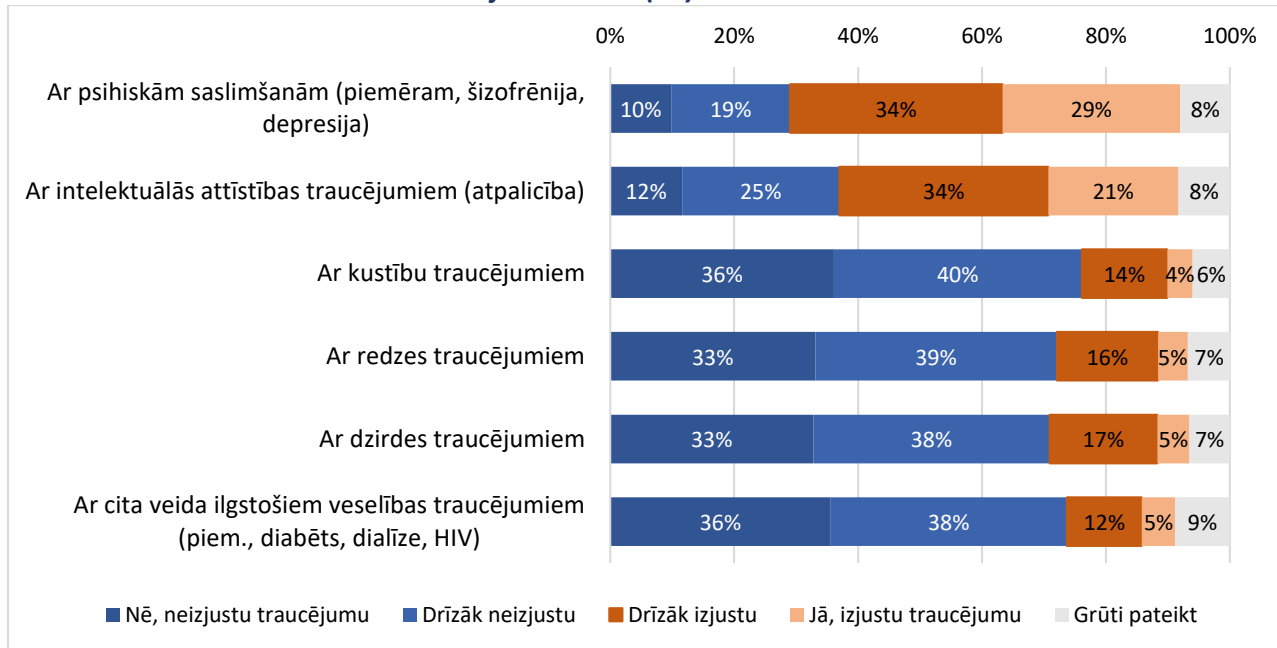
Pamatnostādņu rīcības virziena “Nodarbinātība” mērķis ir veikt pasākumus personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū, sniedzot attiecīgu atbalstu, ņemot vērā personas ar invaliditāti funkcionālo traucējumu veidu.

Personu ar invaliditātes nodarbinātības jomā liela nozīme ir ES fondu finanšu instrumentu sniegtajam atbalstam. Nākotnē nepieciešams pievērst uzmanību tādu instrumentu attīstībai, kas veicina pastāvīgu personu ar invaliditāti iesaistīšanos nodarbinātībā, izvērtējot iespējas piešķirt darba devējiem nodokļu atvieglojumus. Darba politikas nozares normatīvā regulējuma izmaiņu rezultātā ir paplašināta mērķa grupa, kura var saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu ES politiku instrumentu ietvaros; ir normatīvi sakārtota sociālās uzņēmējdarbības joma, kas vērsta uz nelabvēlīgākā situācijā esošu personu, t.sk. personu ar invaliditāti, integrāciju darba tirgū; ir uzlabota pieejamība profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām ar garīga rakstura traucējumiem; ir noteikti atbalsta personas personai ar garīga rakstura traucējumiem atbalsta funkcijas aktīvās nodarbinātības pasākumos.

Pakāpeniski **pieaug nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars**: 2017. gada decembrī nodarbinātas bija 25,6% persona ar invaliditāti, 2018. gada decembrī – 26,9% un 2019. gada decembrī – 27,1% personu

ar invaliditāti. 2019. gada decembrī 13,6% no visiem **bezdarbniekiem** bija personas ar invaliditāti, no visiem ilgstošajiem bezdarbniekiem 27,6% bija bezdarbnieki ar invaliditāti.

Sociālā distance mācību vai darba vietā: traucējuma izjūta par personām ar invaliditāti mācību iestādē vai darbā atkarībā no traucējumu veida (%)

Avots: sabiedriskās domas aptauja, 2020.gada marts, N=1227

2014. gadā **subsidētajā nodarbinātībā** tika iesaistītas 615 personas ar invaliditāti, 2015. gadā – 462 personas, 2016. gadā – 522 personas, 2017. gadā – 482 personas, 2018. gadā – 295 personas un 2019. gadā – 479 personas. Summāri 2017. gadā subsidētajā nodarbinātībā bija iesaistītas 1087 personas ar invaliditāti, 2018. gadā – 840 personas un 2019. gadā – 766 personas. 2014. gadā **aktīvās darba tirgus politikas pakalpojumu skaits**, kuros iesaistītas personas ar invaliditāti, bija 18 994, 2015. gadā – 12 139, 2016. gadā – 14 114, 2017. gadā – 27 923, 2018. gadā – 28 609 un 2019. gadā – 16 835 pakalpojumi.

Problēmas

- ✓ Par maz diferencēta nodarbinātības politika, kas vērsta uz personām ar invaliditāti, ņemot vērā funkcionālo traucējumu veidu radītos ierobežojumus.
- ✓ Personu ar invaliditāti dalība subsidētajā nodarbinātībā un aktīvās darba tirgus politikas pasākumos ir atkarīga no ES fondu projektu ieviešanas, kas rada šo pasākumu ilgtspējas riskus.
- ✓ Personu ar invaliditāti kā darbaspēka resursa potenciāla izmantošanu kavē atbilstošas profesionālās izglītības iegūšanas iespēju pilnveidošana.

Ieteikumi

- ✓ Nepieciešams turpināt personu ar invaliditāti atbalsta nodarbinātībai diferencēšanu atbilstoši funkcionālo traucējumu veidam un smaguma pakāpei.
- ✓ Izmantojot tādus politikas rezultātīvos rādītājus, kas atspoguļo ES fondu projektu ieguldījumu personu ar invaliditāti nodarbinātībā, izmantot uzkrājošos rādītājus, kas parāda kopējo nodarbinātības pasākumos iesaistīto personu skaitu.
- ✓ Attīstīt instrumentus personu ar invaliditāti iesaistīšanai profesionālajā izglītībā.

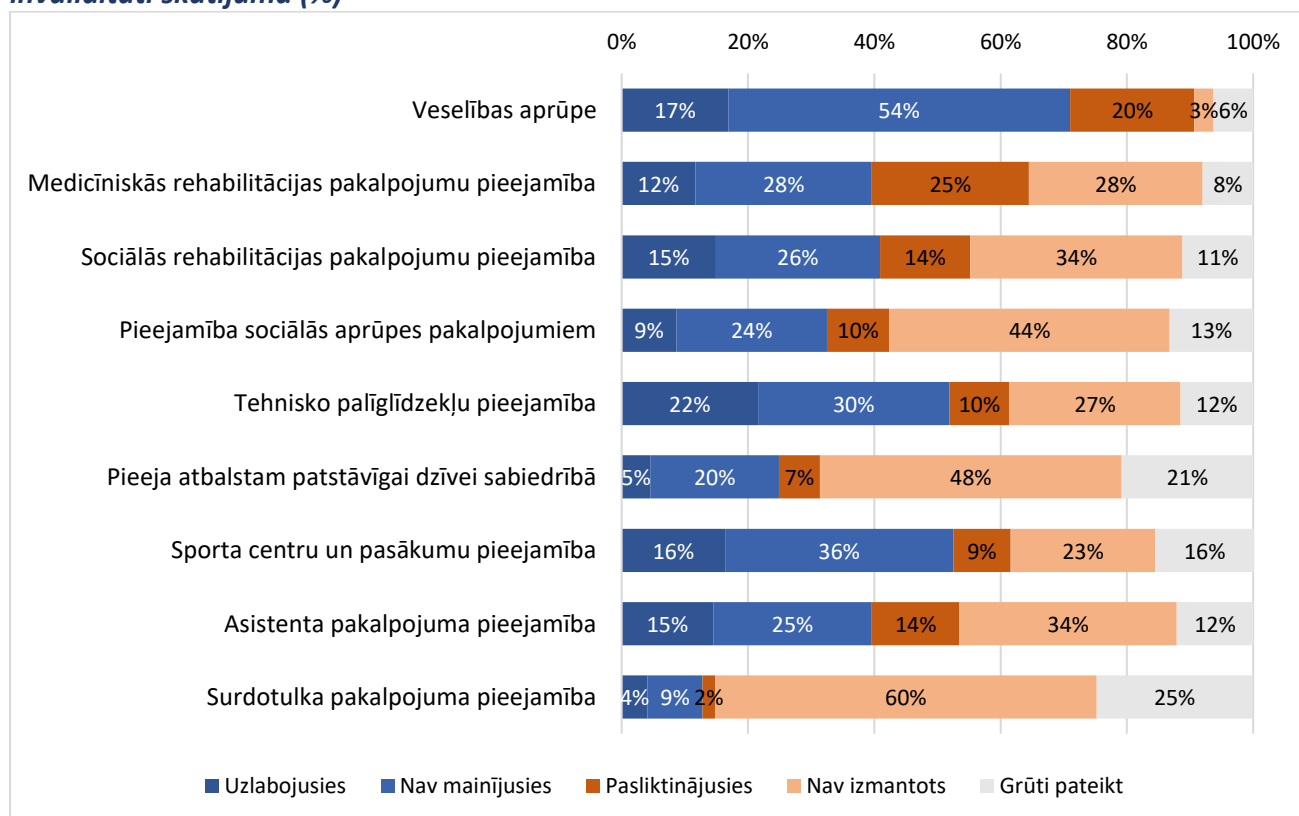
Sociālā aizsardzība

Pamatnostādņu rīcības virziena “Sociālā aizsardzība” mērķis ir veikt pasākumus personu ar invaliditāti labklājības līmeņa paaugstināšanai, samazinot nabadzības riskam pakļauto personu skaitu un nodrošināt, ka ikviens persona ar invaliditāti saņem mērķtiecīgu un efektīvu valsts atbalstu, atbilstoši personas funkcionālā traucējuma veidam.

Periodā **no 2014. gada līdz 2019. gadam ir īstenoti nozīmīgi rīcībpolitikas pasākumi**, kuri ir nostiprināti arī normatīvajā regulējumā, t.sk. invaliditātes noteikšana atbilstoši SFK principiem; ir mazināts administratīvais slogs personai invaliditātes ekspertīzes uzsākšanai; ir paplašināts asistenta pakalpojuma saņēmēju loks un tas ir pieejams izglītības programmu apguvei arī augstākajā izglītības iestādē; attīstot sabiedrībā balstītus pakalpojumus, ir palielināts atbalsts vecākiem bērniem ar invaliditāti aprūpē; bērniem ar invaliditāti un pilngadīgām personām ar invaliditāti no bērnības ir būtiski palielināts kopšanas pabalsta apmērs; tiek īstenots deinstitucionalizācijas process, attīstot sabiedrībā balstītus pakalpojumus; ar ES fondu atbalstu ir izstrādāts un pilotēts atbalsta personas pakalpojums personām ar garīga rakstura traucējumiem; ir meklēti un rasti risinājumi, lai atvieglotu dažādu pakalpojumu saņemšanu, paplašinātu pakalpojumu sniedzēju loku un attīstītu to tīklu.

Situācijas veselības un sociālo pakalpojumu jomās pārmaiņu vērtējums kopš 2015. gada personu ar invaliditāti skatījumā (%)

Avots: personu ar invaliditāti aptauja, 2020.gada marts-maijs, N=538

Problēmas

- ✓ Invaliditātes statusa cieša sasaiste ar pieejamajiem atbalsta pakalpojumiem invaliditātes seku mazināšanai liedz īstenot individuālu un personas vajadzībās balstītu pakalpojumu sniegšanu.

- ✓ Trūkst koordinētas informācijas pieejamība par personai ar invaliditāti pieejamajiem atbalsta pakalpojumiem.
- ✓ Personu ar invaliditāti nabadzības rādītājiem saglabājas tendence pieaugt.
- ✓ Nav pietiekami atbalsta pasākumi personām ar garīga rakstura, lai varētu patstāvīgi rūpēties par saviem bērniem un bērni netiktu nošķirti no ģimenes.

Ieteikumi

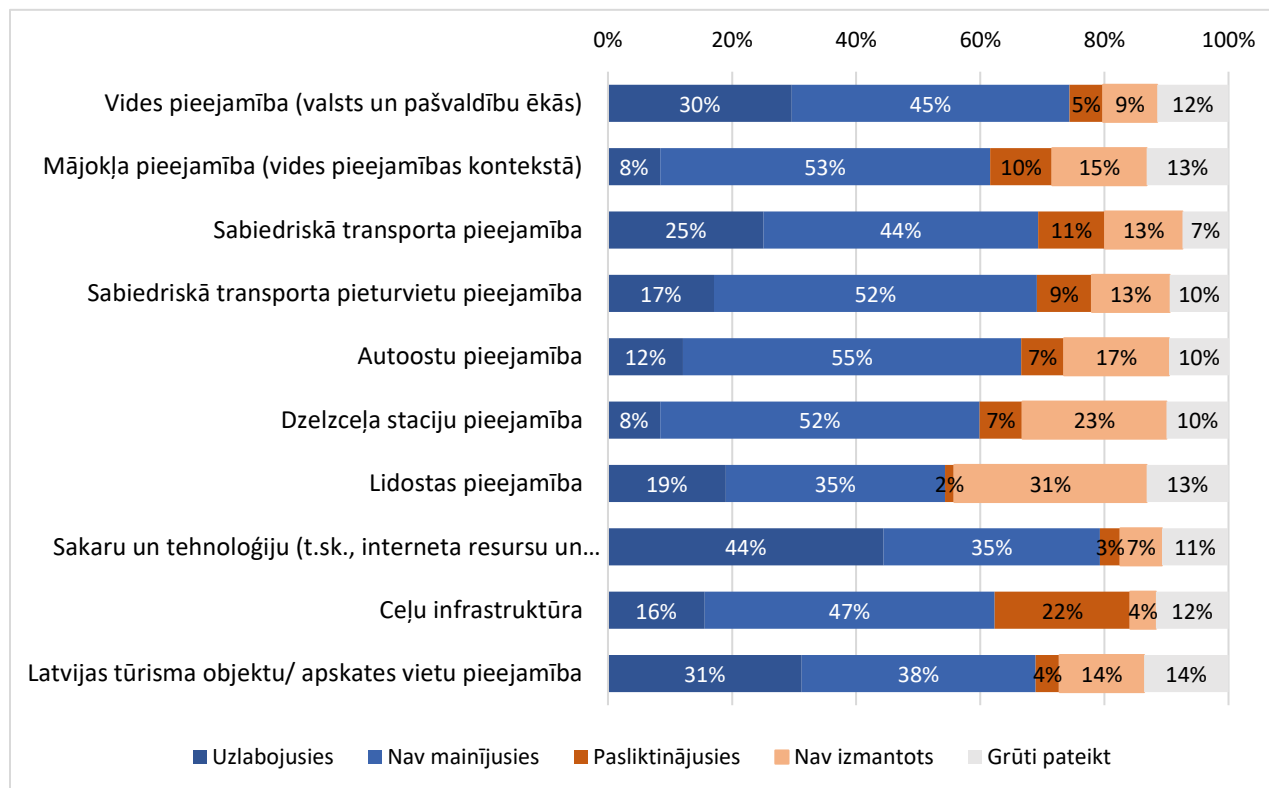
- ✓ Atbalsta pasākumu veidošanā ir ieteicams balstīties uz pakalpojumu mērķa grupu vajadzību izvērtējumu un apmierināšanu, pēc iespējas piemērojot individuālu pieeju.
- ✓ Izveidot informatīvi konsultatīvo pakalpojumu pilngadīgām personām un nepilngadīgo personu likumiskajiem pārstāvjiem.
- ✓ Jāīsteno Labklājības ministrijas izstrādātajā “Plānā minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021. gadam” paredzētais atbalsts.
- ✓ Attīstīt sabiedrībā balstītu pakalpojumu personām ar garīga rakstura traucējumiem ģimenes dzīves veidošanai un īstenošanai.

Sabiedrības izpratne

Pamatnostādņu rīcības virziena “Sabiedrības izpratne” mērķis ir veicināt personu ar invaliditāti iespējas īstenot cilvēktiesības un brīvības un dzīvot pilnvērtīgu, cieņpilnu dzīvi, nodrošinot kvalitatīvu informatīvo un demokrātisko telpu, tādējādi stiprinot sabiedrības savstarpējo komunikāciju un izpratni.

Situācijas vides pieejamības jomā pārmaiņu vērtējums kopš 2015. gada personu ar invaliditāti skatījumā (%)

Avots: personu ar invaliditāti aptauja, 2020.gada marts-maijs, N=538

Situācija ir uzlabojusies **vides un informācijas pieejamības jomā**. Ir izstrādāts “Plāns pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019. - 2021. gadam”, kas ir pirmais vidēja termiņa plānošanas dokuments, kurš paredz koordinētu pasākumu kopumu pieejamas vides un informācijas nodrošināšanai valstī; ir izstrādāts normatīvais regulējums vides un informācijas pieejamības nodrošināšanai; sadarbībā ar NVO sagatavoti metodiskie materiāli vides pieejamības un universālā dizaina principu ievērošanai praksē publiskajā un privātajā telpā. Īpaši svarīgi, ka vides un informācijas pieejamība netiek uzskatīta par nozīmīgu šķērslī personu ar invaliditāti nodarbinātībai.

Personu ar invaliditāti aptaujas rezultāti par **sabiedrības attieksmi** neuzrāda viennozīmīgi pozitīvu tendenci - laika posmā no 2015. gada ir pieaudzis to personu ar invaliditāti īpatsvars, kas uzskata, ka sabiedrības attieksme ir diskriminējoša (no 17% 2014. gadā uz 24% 2020. gadā). Kopumā 2020. gadā 16% personu ar invaliditāti apkārtējās sabiedrības attieksmi vērtēja kā atbalstošu un 52% – kā neitrālu.

Problēmas

- ✓ Sabiedrībā balstīto pakalpojumu personām ar invaliditāti, kas izveidoti deinstitucionalizācijas procesa ietvaros, finanšu ilgtspējas risks.
- ✓ Cilvēkresursu kapacitātes trūkums sabiedrībā balstīto un citu atbalsta pakalpojumu nodrošināšanai personām ar invaliditāti.
- ✓ Starpinstitucionālās sadarbības nepilnības sabiedrībā balstīto un citu atbalsta pakalpojumu nodrošināšanai personām ar invaliditāti.
- ✓ Nepietiekama invaliditātes cilvēktiesību modeļa pieejā balstīta apmācību intensitāte un regularitāte dažādām speciālistu grupām.
- ✓ Personu ar invaliditāti pārstāvošo NVO darbības nodrošināšanas ilgtspēja un kvalitatīvas interešu pārstāvēšanas nodrošināšanas risks.

Ieteikumi

- ✓ Turpināt plānošanas reģionu īstenoto darbu ar pašvaldībām, veicot pašvaldību informēšanas un izglītošanas funkciju par sabiedrībā balstītajiem pakalpojumiem.
- ✓ Veikt ieguldījumus personām ar invaliditāti paredzēto pakalpojumu sniedzēju kapacitātes celšanā – gan skaita, gan profesionālās kompetences, gan atalgojuma ziņā.
- ✓ Attīstīt ciešāku un efektīvāku sadarbību starp izglītības, veselības, nodarbinātības un sociālās politikas nozarēm.
- ✓ Īstenot regulāras apmācības juridisko profesiju pārstāvjiem, tiesībaizsardzības iestāžu darbiniekiem, ierēdņiem, darba devējiem, izglītības un veselības jomu speciālistiem par darbu ar personām ar invaliditāti (komunikāciju, specifiskajām vajadzībām, cilvēktiesību ievērošanu, nediskrimināciju u.c. jautājumiem).
- ✓ Izveidot labklājības nozarē darbojošos NVO jumta organizāciju, t.sk. personu ar invaliditāti pārstāvošo NVO, dotēšanas sistēmu no ES fondu līdzekļiem pēc līdzīga principa, kā tiek finansētas sociālo partneru organizācijas.

Pētījumā, balstoties uz visa veida iegūtajiem datiem, ir veikts kvalitatīvs ANO Rekomendāciju ieviešanas pakāpes novērtējums. No kopumā 47 ANO Rekomendācijām 32 jeb 68% ir novērtētas kā daļēji (27) vai pilnībā (5) ieviestas, 12 rekomendāciju ieviešana ir uzsākta, trīs rekomendāciju ieviešana nav uzsākta tādās jomās kā ziedojumu un labdarības kampaņu organizēšanas bērniem ar invaliditāti aizliegums; personu brīvība un neaizskaramība; tiesību normu atcelšana par piespiedu ārstēšanas piemērošanu.